

УДК 347.921.6/8

Д.В. Черемнов, канд. юрид. наук, асистент
 Національний університет «Одеська юридична академія»
 Кафедра цивільного процесу
 вул. Піонерська, 9, Одеса, 65009, Україна

ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Досліджено питання щодо визначення переліку дій, які підпадають під термін «правова допомога». Встановлено прогалини у законодавстві та проблеми, які із цього виходять. Проаналізовано шляхи для врегулювання зазначених проблемних питань.

Ключові слова: цивільний процес, судові витрати, витрати на правову допомогу, компенсація витрат

Постановка проблеми. В Україні триває період бурхливого реформування різноманітних галузей суспільного життя і цивільно-процесуальні відносини не є виключенням. Особливе місце у цивільному процесуальному праві посідає інститут судових витрат, який виконує компенсаційну (відновлювальну) та превентивну функції, забезпечуючи, таким чином, баланс інтересів особистості, суспільства та держави.

Законодавство більшості країн світу при встановленні розміру відшкодування витрат на правову допомогу, пов'язаних з розглядом справ, виходить із критерію «розумності» при визначенні суми відшкодування витрат іншій стороні, з особи, яка зобов'язана відшкодувати зазначені витрати. При цьому враховуються всі обставини, включаючи фінансово-майновий стан кожної із сторін процесу, важливу роль відіграє також їх поведінка у процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення та стягнення витрат пов'язаних із розглядом судової справи розглядалися українськими та зарубіжними правознавцями, зокрема М.Й. Штефаном, С.В. Васильєвим, Л.А. Островською, Д.Д. Луспеником, М.І. Балюком, О.І. Угриновською, М.К. Треушниковим, М.М. Коршуновим, В.В. Ярковим та іншими.

Метою статті є визначення стану урегульованості питання щодо визначення переліку дій, які підпадають під термін «правова допомога», виявлення прогалин та надання пропозицій щодо шляхів подолання законодавчої невизначеності.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці розмір судових витрат диктується рівнем добробуту населення та при нормальному стані економіки встановлюється на рівні, з одного боку, забезпечуючи право на звернення до суду громадян із середнім достатком, а з іншого, перешкоджає виникненню необґрунтованих спорів.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України у ч. 3 ст. 79 до судових витрат відносить: 1) витрати на правову допомогу; 2) витрати сторін та їх представників, що пов'язані із явкою до суду; 3) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведення судових експертиз; 4) витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцезнаходженням та вчинення інших дій, необхідних для розгляду справи; 5) витрати, пов'язані з публікацією в пресі оголошення про виклик відповідача.

За нормою частин 1, 2 ст. 84 Цивільного процесуального кодексу України: 1) витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги; 2) граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу встановлюється законом [1, ст. 84].

З метою конкретизації положень Цивільного процесуального кодексу, Постановою Кабінету Міністрів № 590 від 27 квітня 2006 року «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних із розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» було визначено, граничний розмір витрат, пов'язаних з правовою

допомогою стороні, на користь якої ухвалено судові рішення. Розмір витрат не повинен перевищувати суму, що обчислюється виходячи з того, що особі виплачується 40 відсотків розміру мінімальної заробітної плати за годину роботи [3].

Вчені юристи та юристи-практики неодноразово акцентували увагу на проблемі визначення переліку дій адвокатів чи фахівців в галузі права, які відшкодовуються як витрати на правову допомогу.

Так, Й.П. Бронз зазначав, що суди визначаючи суму відшкодування витрат на правову допомогу, враховують тільки участь адвоката безпосередньо в судовому процесі, не беручи до уваги час витрачений на виконання доручення клієнта, що може мати вираження у складанні позовних заяв, клопотань, написанні та поданні різноманітних скарг, запитів, тощо. Вказуючи шляхи подолання вказаної проблеми було запропоновано Верховному Суду України надіслати інформаційний лист із роз'ясненням судам та суддям, щодо порядку і обсягу відшкодування судових витрат такого типу із врахуванням Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики [4, с. 14].

Законодавець маючи намір врегулювати вказані правовідносини, 20 грудня 2011 року прийняв Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», зокрема конкретизувавши, які саме дії можливо вважати правовою допомогою, і відповідно відшкодовувати, а саме: надання правової допомоги у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення із матеріалами справи в суді [3, ст. 1].

Дії щодо надання правової допомоги у судовому засіданні та під час ознайомлення із матеріалами справи є зрозумілими, у свою чергу вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням по сьогоднішній день викликає неоднакове трактування з боку вчених, суддів та учасників процесу, оскільки відповідно до ст. 200 Цивільного процесуального кодексу України визначається порядок складання та оформлення протоколів про окремі процесуальні дії поза судовим засіданням. Відповідно нечітке формулювання, яке вказано в законі, на практиці робить досить проблематичним доказування факту вчинення дій, які підпадають під правову допомогу.

Л.А. Островська в своєму дослідженні виявила практичний аспект застосування Закону України № 4191-VI в частині визначення процесуальних дій, що можуть вчинятися поза судовим засіданням та виявлення найбільш типових процесуальних дій поза судовим засіданням.

Як слушно зауважує Л.А. Островська, час, витрачений учасниками провадження у справі на вчинення процесуальних дій, таких як підготовка та подання позовних та інших заяв і скарг; підготовка та подання клопотань, зокрема про призначення експертизи, забезпечення доказів, подання доказів має враховуватись при визначенні часу в розумінні ст. 1 Закону України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» [5, с. 26].

З метою врегулювання неоднакової практики застосування судами законодавства, щодо відшкодування витрат на правову допомогу, у п. 48 Постанови № 10 від 17 жовтня 2014 року Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», зазначено підстави, межі та порядок відшкодування судових витрат на правову допомогу, надану в суді як адвокатом, так і іншим фахівцем у галузі права, регламентовано у пункті 2 частини третьої статті 79, статтях 84, 88, 89 ЦПК.

Витрати на правову допомогу, граничний розмір якої визначено відповідним законом, про що зазначено в пункті 47 цієї постанови, стягуються не лише за участь у судовому засіданні при розгляді справи, а й у разі вчинення інших дій поза судовим засіданням, безпосередньо пов'язаних із наданням правової допомоги у конкретній справі (наприклад, складання позовної заяви, надання консультацій, переклад документів, копіювання документів).

Зазначені витрати мають бути документально підтверджені та доведені. Відсутність документального підтвердження витрат на правову допомогу, а також розрахунку таких витрат є підставою для відмови у задоволенні вимог про відшкодування таких витрат.

Аналізуючи судову практику, слід зазначити, що суди нижчих інстанцій, продовжують ухвалювати рішення, які суперечать вищевказаній Постанові Пленуму № 10 від 17 жовтня 2014 року.

Так, 08 лютого 2016 року Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області відмовив у задоволенні вимог про відшкодування витрат на правову допомогу. «Відповідно до ч. 1,2,3 ст. 200 ЦПК України, під час вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням складається протокол, який приєднується до справи та повинен бути оформлений не пізніше наступного дня після вчинення окремої процесуальної дії. Проте, на обґрунтування факту надання допомоги адвокатом поза судовим засіданням, не надано протоколів, що підтверджують вчинення ним окремих процесуальних дій поза судовим засіданням» [9].

Аналогічну за своїм змістом позицію продемонстрував Богунський районний суд міста Житомир у своєму рішенні від 04 листопада 2015 року: «Відповідно до ч. 1,2,3 ст. 200 ЦПК України під час вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням складається протокол, який приєднується до справи та повинен бути оформлений не пізніше наступного дня після вчинення окремої процесуальної дії. Проте, на обґрунтування факту надання допомоги адвокатом поза судовим засіданням, не надано протоколів, що підтверджують вчинення ним окремих процесуальних дій поза судовим засіданням» [10].

Зазначені непоодинокі випадки нехтування судами тією практикою та прикладу правозастосування, яку дає Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ обумовлює необхідність саме закріплення на законодавчому рівні тієї позиції, яка була висловлена в Постанові Пленуму № 10 від 17 жовтня 2014 року.

Якщо питання про відшкодування витрат на правову допомогу, що надавалась адвокатом врегульовано спеціальним законом, то питання відшкодування витрат на правову допомогу фахівцем у галузі права (не адвокатом), чітко не врегульовано.

У теорії та практиці викликає численні дискусії поняття фахівець у галузі права, у контексті представлення інтересів особою, яка не є адвокатом, тобто на підставі якого критерію можна стверджувати, що певна особа є фахівцем у галузі права.

За нормою ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України, особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом.

Д.Д. Луспенник та М.І. Балюк зазначають, що правовий статус особи, яка надає правову допомогу, а також визначення хто є фахівцем у галузі права законодавством ще не встановлено, оскільки зазначеного спеціального закону ще не прийнято [6, с. 195].

Аналогічну точку зору поділяє Угриновська О.І., яка вказує, що процесуальний статус особи, яка надає правову допомогу, визначення, хто є фахівцем у галузі права, на законодавчому рівні не встановлено. Суд не може довільно вирішувати ці питання, оскільки ЦПК України чітко зазначає, що ці питання врегульовуються спеціальним законом, якого ще не прийнято [7, с. 77].

З метою надання прикладу правозастосування, Вищий спеціалізований суд України у постанові від 17.10.2014 року у п. 47 зазначив, що витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги. При стягненні витрат на правову допомогу слід враховувати, що особа, яка таку допомогу надавала, має бути адвокатом (стаття 6 Закону України від 05 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») або іншим фахівцем у галузі права незалежно від того, чи така особа брала участь у справі на підставі довіреності, чи відповідного договору (статті 12, 42, 56 ЦПК) [8].

У зазначеному пункті суд спробував розтлумачити питання, щодо статусу учасника процесу, а саме за яким процесуальним статусом представник, чи особа, що надає правову допомогу, діє у процесі. Так суди часто відмовляють у задоволенні вимоги про відшкодування витрат на правову допомогу, посилаючись на те, що представник діяв у процесі на підставі довіреності, а тому не був залучений для участі у справі як особа, що надає правову допомогу, тому відсутні підстави для задоволення зазначених вимог.

Так, Апеляційним судом Одеської області було скасовано рішення суду першої інстанції, із мотивуванням, що «судом першої інстанції не враховано те, що позивачем не надано доказів того, що ОСОБА_3 є особою яка на підставі Закону України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 року, ст. ст. 84, 88 ЦПК України має право на отримання виплат за надання правової допомоги. Законом не визначено поняття особи яка є фахівцем в області права, а тому в теперішній час за надання правової допомоги лише адвокатом можливо ставити вимоги про стягнення правової допомоги. Крім того ОСОБА_3 приймає участь у справі як представник позивача, а представник в силу свого процесуального статусу передбаченого ст. ст. 38, 40 ЦПК України не може надавати правову допомогу» [11].

Висновки. Закріплення в законодавстві чітких правил відшкодування витрат на правову допомогу дозволить гармонізувати інститут судових витрат у цивільному процесі, що дасть змогу забезпечити на законодавчому рівні гарантію права сторони, на користь якої ухвалено судові рішення і яка не є суб'єктом владних повноважень, на компенсацію витрат, пов'язаних з отриманням правової допомоги під час розгляду цивільних справ, якщо компенсація сплачується за рахунок іншої сторони або відповідно до закону за рахунок держави.

Таким чином, можна констатувати, що відсутність законодавчого визначення поняття фахівець у галузі права, відсутність законодавчо закріпленого переліку дій, які відносяться до правової допомоги, неврегульованість процесуального статусу представника за довіреністю та особи, що надає правову допомогу, спричиняє численні проблеми при розгляді судових справ, оскільки суди першої і апеляційної інстанції не поспішають приводити свою практику у відповідність, до тих роз'яснень, які надає суд касаційної інстанції, тому вочевидь стає зрозумілою нагальна потреба якнайскоріше виправити зазначені прогалини у законодавстві, про які вже тривалий час дискутують і науковці, і юристи-практики.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
2. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20.12.2011 року № 4191-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 29. – Ст.343.
3. Постанова Кабінету Міністрів № 590 від 27 квітня 2006 року «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних із розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-%D0%BF>;
4. Бронз Й.Л. До питання про відшкодування судових витрат, пов'язаних з оплатою праці адвокатів / Й.Л. Бронз // Адвокат. – 2010. – № 1. – С. 14;
5. Островська Л.А. Визначення поняття процесуальної дії в контексті компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах // Адвокат. – 2012 – № 4 (139) – С. 23-26.
6. Балюк М.І., Луспеник Д.Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях та відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції. – Серія «Судова практика». Х.: Харків юридичний, 2008. – 708 с.
7. Угриновська О.І. Витрати на правову допомогу: проблеми відшкодування / О.І. Угриновська // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 76-82.
8. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10 від 17.10.2014 року «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14/print1439798278586840>;
9. Рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 08.02.2016 року в справі №175/3239/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56358578>;
10. Додаткове Рішення Богунського районного суду м. Житомир від 04.11.2015 року в справі № 295/7236/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53120398>;
11. Рішення Апеляційного суду Одеської області від 03.03.2015 року в справі №22-ц/785/2685/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49693666>.

Д.В. Черемнов, канд. юрид. наук, ассистент
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра гражданского процесса
ул. Пионерская, 9, Одесса, 65009, Украина

ПРОБЛЕМЫ ВОЗМЕЩЕНИЯ РАСХОДОВ НА ПРАВОВУЮ ПОМОЩЬ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Резюме

Исследован вопрос о той роли, которую выполняет институт судебных расходов в гражданском процессе, определены составляющие элементы судебных расходов, перечень действий, которые подпадают под термин «правовая помощь», проблемы по возмещению расходов на правовую помощь. По результатам установлены пробелы в законодательстве, которые заключаются в несколько сокращенном определении действий, подпадающих под правовую помощь, также об отсутствии законодательного закрепления термина «специалист в области права» и на основании анализа судебной практики установлены проблемы, которые возникают по этому поводу. Проанализированы пути для урегулирования указанных проблемных вопросов.

Ключевые слова: гражданский процесс, судебные расходы, расходы на правовую помощь, компенсация расходов.

D. V. Cheremnov, Candidate of Juridical Sciences, Assistant
National University «Odessa Law Academy»
the Department of Civil Process
Pionerskaya Street, 9, Odessa, 65009, Ukraine

THE PROBLEM OF COMPENSATION FOR LEGAL AID COSTS IN CIVIL PROCEEDINGS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Summary

In this article the question of the role played by the institution of court costs in the civil proceedings is explored, constituent elements of legal costs, the list of activities that fall under the term «legal aid» were defined, the problems of legal aid costs compensation were determined. According to the results of research, were found gaps in the legislation, because of insufficient definition of actions covered by legal aid, and the absence of legislative definition of the term «expert in the field of law». Based on the analysis of judicial practice found problems that arise in this regard. Analyzed the ways to resolve these problematic issues.

Key words: civil procedure, court costs, legal aid costs, compensation costs